

The background of the page features a large, stylized geometric pattern in shades of gray. It includes a central diamond shape with a circle inside, a spiral pattern, and a fan-like shape at the bottom left. The title is enclosed in large, black, stylized curly braces on either side.

ปฎาน : การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัย
จากคติความเชื่อเรื่องผ้าเพดาน
The Pidan: The Creation of Thai Contemporary
Folk Dance from Belief in Pidan Textiles

พงศธร ยอดดำเนิน¹

Pongsatorn Yoddumnean

¹ อาจารย์ประจำแขนงวิชานาฏศิลป์อีสาน
สาขาวิชาดนตรีและการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Lecture, Department of performing arts,
Faculty of Fine and Applied Arts,
Khon Kaen University
(E-mail: pongyod@kku.ac.th)

Received: 19/01/2021 Revised: 17/05/2021 Accepted: 18/05/2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดานชุด “ปฏาน” มีขั้นตอนจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลนำมาสู่กระบวนการคิด พัฒนา และสร้างสรรค์เป็นผลงานอย่างมีรูปแบบและขั้นตอนการดำเนินตามระเบียบวิธีการศึกษา นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเป็นแนวทางสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัย ซึ่งแนวคิดการสร้างสรรค์มาจากวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านการทอผ้าของชาวเขมรสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การทอผ้าประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “ผ้าปฏาน” คือผ้าที่ทอขึ้นสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา สร้างด้วยกระบวนการมัดหมี่ ลวดลายที่ปรากฏคือเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยใช้ในการดาดแพดานเหนือรูปเคารพ และแขวนตามศาสนสถาน การสร้างสรรค์ในครั้งนี้มีรูปแบบการแสดงเพื่อนำเสนอถึงสตรีได้ถ่ายทอดความรัก ความหวัง เวลา ความว่างเปล่า พิธีกรรม สรวงสวรรค์ ความวิริยะอุตสาหะ และการอุทิศตนทางจิตวิญญาณของช่างทอ เพื่อผลิตสิ่งทอสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา การสร้างสรรค์การแสดงในครั้งนี้ได้ใช้ทฤษฎีการสร้างสรรค์ตามขั้นตอน คือ การคิด ให้มีนาฏศิลป์ การกำหนดแนวคิดหลัก การประมวลข้อมูล กำหนดขอบเขต การกำหนดรูปแบบ การกำหนดองค์ประกอบอื่นๆ การออกแบบนาฏศิลป์ และการประเมินผล ในด้านการออกแบบลีลาท่าทาง การเคลื่อนไหว ดนตรีประกอบการแสดง อุปกรณ์การแสดง และเครื่องแต่งกาย นำวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวเขมรในไทยมาใช้ในการสร้างสรรค์องค์ประกอบการแสดง อีกทั้งการสร้างสรรค์การแสดงในครั้งนี้นำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อประเมินผลงาน นำมาปรับปรุงการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ในครั้งต่อไป

คำสำคัญ: ปฏาน, งานสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัย, คติความเชื่อเรื่องผ้าแพดาน

Abstract

This article is aimed to create the contemporary folk dance from belief in PIDAN textiles. There are steps from researching that lead to thinking processes, developing and creating neatly exceptional works and procedures to implement educational methods. Data article was analyzed and used as a guidance to create the contemporary folk dance which the principle idea comes from the Khmer culture and their cultural heritage of weaving from the ancient. A type of weaving is called “PIDAN textiles”. It is the fabric woven for offering to Buddha, woven with a Mudmee. The patterns that appear are stories about Buddhism, by using it to attach the ceiling over the image and hang at religious places. In this beautiful creation, there is a form of acting to present to a woman who is weaving with love, expectation, time, emptiness, heaven ritual, industriousness, and the dedication of weaver. The creation of this show uses the creative theory according to the step which are the idea of artistic dance, determination of concept, data processing, define scope, configuration, defining other elements, the design of artistic dance and evaluation of posture design, movement, music, showing equipment and costume. The traditional culture of ancient Khmer people in Thailand was used in creating show elements. In addition, this show is presented to the experts for evaluation and to improve the creation of showing for next time.

Keywords: PIDAN, The creation of contemporary folk dance, Belief in PIDAN textiles

บทนำ

วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวเขมรสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การสั่งสมองค์ความรู้ในกระบวนการทอผ้าที่มีความสลับซับซ้อน ได้รับการสืบสานและถ่ายทอด เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ที่มนุษย์สร้างและพัฒนาขึ้นมา การทอผ้าที่เรียกว่า ปฏาน หรือ ปิดาน คือผ้าที่เกิดจากกระบวนการมัดหมี่ ซึ่งมีการขึ้นลำเส้นไหมที่มีจำนวนมาก มัดลายด้วยเชือกเส้นเล็ก และนำไปย้อมสี ปั่นเส้นไหม และทอเป็นผืนผ้า ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตที่มีความซับซ้อนและใช้ระยะเวลานาน ลวดลายที่ทอจะเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ หรือเรื่องราวของเครื่องบูชาในพุทธศาสนา อันเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธศาสนาในด้านความหมายของคำว่า “ปฏาน” หรือ “ปิดาน” หรือ “ปะดาน” เป็นภาษาเขมรที่มีความหมายถึง “เพดาน” แสดงว่า ผ้าชนิดนี้ทอขึ้นมาเพื่อสำหรับตกแต่งเพดานหรือเป็นฉาก โดยจะนำมาดาดเพดานเหนือรูปเคารพและดาดเพดานในศาสนสถาน เช่น ศาลาการเปรียญ มณฑลพิธีทางศาสนา เป็นต้น

ผ้าทอประเภทต่างๆ ในวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่ม ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศไทย พบว่าช่างทอไทย-ไท มีการสร้างสรรค์รูปแบบ ลวดลาย ผืนผ้าในหลากหลายลักษณะ รูปแบบลวดลายที่เกิดขึ้นของช่างทอนั้นได้รับแรงบันดาลใจมาจากสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัว บ้างก็เป็นลายพืชพันธุ์ธรรมชาติที่เรียกรวมๆ ว่า “ลายพรรณพฤกษา” บ้างก็เป็นลายสัตว์ในจินตนาการ หรือสัตว์ที่อยู่จริงตามธรรมชาติ รวมถึงลายเครื่องมือเครื่องใช้และสิ่งของต่างๆ ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ทั้งในกลุ่มผืนผ้าที่เป็นผ้าทอของผู้หญิงและผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย หรือผ้าทอที่ใช้สอยในส่วนของครัวเรือน รวมไปถึงผ้าทอที่ใช้ในโลกของพิธีกรรมด้วย (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558)

สตรีกับการทอผ้าเป็นสิ่งคู่กันมาอย่างช้านาน หน้าที่ของการทอผ้าในอดีตเป็นหน้าที่หลักของสตรี ทอขึ้นเพื่อใช้สอยในครอบครัว สำหรับใช้ในชีวิตประจำวันของสมาชิกในครอบครัว สำหรับใช้ในวาระพิเศษของชีวิต และสำหรับทำบุญทำทาน สตรีในวันเด็กจึงได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทอผ้าจากแม่หรือยายก่อนที่จะมีครอบครัว องค์ความรู้การทอผ้าที่ติดตัวเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของแต่ละคนรวมถึง

บุพการีที่ถ่ายทอดความรู้นั้นด้วย ดังที่ปิยะพร กัญชนะ ได้กล่าวถึงผู้หญิงกับพรสวรรค์ เรื่องการทอผ้า ไว้ว่า ผู้หญิงทอผ้า เป็นผู้หญิงที่ได้รับพรจากธรรมชาติและสามารถใช้พรนี้ได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ด้วยว่าการทอผ้างดงามตั้งแต่แรกมาจนทุกวันนี้ยังคงสัมพันธ์อยู่กับธรรมชาติอย่างไม่อาจแยกไม่ว่าจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ ประสิทธิภาพ ความชำนาญ และทักษะต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ผู้หญิงทอผ้าได้รับ เรียนรู้จากธรรมชาติ และส่งต่อไปยังลูกหลานกับผู้ใช้อย่างละเมียดละไมทุกขั้นตอน (ปิยะพร กัญชนะ, 2563)

จากการพรรณนาเบื้องต้นนั้น ผู้ศึกษาจึงนำเสนอในเรื่องของวัฒนธรรม ความเชื่อ ความวิริยะอุตสาหะ ในการทำงานของสตรีช่างทอผ้าที่สร้างผ้าปฏานเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและแนวคิดที่ว่า “สตรีที่ดั่งงามคือสตรีที่ทอผ้า” สิ่งทอได้ช่วยหาเลี้ยงตัวช่างทอเอง หาเลี้ยงครอบครัว และหาเลี้ยงชุมชน ล่อเลี้ยงชีวิต จิตวิญญาณผ่านผ้าทอ อันเป็นสัญลักษณ์ของความรักความผูกพัน และช่วงเวลาสำคัญชีวิตช่างทอจะมอบเครื่องนุ่งห่มให้กับบิดา มารดา สามิ ลูก และญาติพี่น้อง ผืนผ้าเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความภาคภูมิใจในความสามารถของตน และหวังเป็นกุศลได้พึ่งอันสงฆ์แห่งการทำทานด้วยผ้าด้วยการถวายผ้าปฏาน ประดับไว้ในศาสนสถาน จากความสำคัญข้างต้น ผู้สร้างสรรค์จึงได้วิเคราะห์ข้อมูลถึงความสำคัญ ความสัมพันธ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมผ้าปฏาน ออกแบบเป็นการแสดงชุด “ปฏาน” ในรูปแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัย

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดาน ชุด “ปฏาน”

วิธีการดำเนินการศึกษา

การดำเนินการศึกษาเรื่อง “ปฏาน : งานสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดาน” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูล

ต่างๆ หนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ภาพถ่าย และผ้าปฏาน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในครั้งนี้ อีกทั้งการลงภาคสนามเพื่อศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทอผ้า และตัวอย่างผ้าปฏานในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จากนั้นผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และข้อมูลจากการลงภาคสนาม นำมาศึกษาและนำมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา และเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อทำการประกอบสร้างใหม่ การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นเมืองเกี่ยวกับผ้าปฏาน โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. ค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาดำเนินการในด้านการค้นคว้าจากเอกสาร เช่น หนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ โดยมุ่งศึกษาจากเอกสารทั้งด้านผ้าทอที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ทั้งของประเทศไทยและประเทศกัมพูชา

2. ศึกษา วิเคราะห์ จากภาพถ่ายและตัวอย่างผ้าปฏาน และผ้าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ศึกษาลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยมุ่งสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ปรชาญชาวบ้านด้านการทอผ้าและวัฒนธรรมการใช้ผ้าของประเทศไทยและประเทศกัมพูชา คือ นายวิธรรม ตระกูลเงินไทย (ครูศิลป์แผ่นดิน-ผ้าทอ) กลุ่มทอผ้าไหมยกทองโบราณ “จันทร์โสมมา” บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ นายสุรโชติ ตามเจริญ (ครูศิลป์แผ่นดิน-ผ้าทอ) กลุ่มทอผ้าโฮลโบราณ บ้านนาตั้ง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และ นางสุพัฒนา ไผ่ยวรรณ ช่างทอผ้าบ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

4. การรวบรวม ศึกษาข้อมูล และการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการศึกษาดังนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล และเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองจากประสบการณ์ที่ผู้วิจัย จากผู้ที่เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ

อย่างลุ่มลึก การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ในด้านการทอผ้าไหมและวัฒนธรรมผ้าป่าภูาน และศึกษาข้อมูลจากสื่อประเภทต่างๆ ได้แก่ ภาพถ่ายที่เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้า และภาพถ่ายผ้าป่าภูาน ที่สำคัญคือผ้าป่าภูาน และผ้าชนิดอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าสมปักปุม เป็นต้น และดำเนินการตรวจสอบข้อมูล โดยการจำแนกข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และการลงภาคสนาม ตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ตรงตามประเด็นที่ต้องการ และวางโครงร่างการนำเสนอข้อมูล และแนวทางการสร้างสรรค์การแสดง นำข้อมูลทุกประเด็นวิเคราะห์ข้อมูล โดยจัดแบ่งเนื้อหาข้อมูล และเรียงลำดับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากแหล่งข้อมูลและการศึกษาภาคสนาม เรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการตรวจสอบและวิเคราะห์ โดยนำมาสรุปผลและนำเสนอเป็นรูปแบบการแสดงทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์ และจัดทำสรุปผลการศึกษาในรูปแบบบทความทางวิชาการ

5. การสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ ผู้ศึกษานำเอาข้อมูลที่เกิดจากศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าป่าภูาน และวัฒนธรรมการทอผ้าป่าภูาน การใช้ผ้าป่าภูานในพระพุทธศาสนา ความคิดความเชื่อของช่างทอผ้าที่ทอผ้าป่าภูานขึ้นมาเป็นพุทธานุชา โดยนำข้อมูลตามกระบวนการศึกษาข้างต้นที่ได้วิเคราะห์เรียบเรียงมาเป็นข้อมูลสำคัญในการสร้างสรรค์การแสดงชุด “ปฏาน” โดยใช้ทฤษฎีการสร้างสรุคนาฏศิลป์ของ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ซึ่งมี 7 ขั้นตอนดังนี้

1. การคิดให้มีนาฏศิลป์
2. การกำหนดแนวคิดหลัก
3. การประมวลข้อมูล
4. การกำหนดขอบเขต
5. การกำหนดรูปแบบ
6. การกำหนดองค์ประกอบอื่นๆ
- และ 7. การออกแบบนาฏศิลป์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547) และการประเมินผล

การสร้างสรุคการแสดงนั้นผู้ศึกษามีข้อควรคำนึง คือ การประยุกต์ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่แล้วและสอดคล้องกับรูปแบบการแสดง เช่น เครื่องแต่งกายนักแสดงดนตรีประกอบการแสดง เพื่อเป็นประกอบสร้างสิ่งที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

สรุปผลการศึกษา

การสร้างสรุคนาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดานชุด “ปฏาน” ผู้ศึกษาทำการศึกษา ค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

ต่างๆ ตามกระบวนการดำเนินการศึกษา และทำการสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์
พื้นบ้านร่วมสมัย มีผลการศึกษาโดยเรียงตามขั้นตอนการสร้างสรรค์ ดังนี้

1. การคิดให้มินาฏศิลป์

การทอผ้าภูพานนั้นสตรีได้ถ่ายทอดความรู้ ความหวัง ศรัทธา พิธีกรรม
สรวงสวรรค์ การอุทิศตนเพื่อสร้างกุศลที่จะเกิดขึ้นในชีวิตปัจจุบันและชีวิตหลัง
ความตาย ปรากฏเป็นลวดลายเป็นผืนผ้าด้วยความวิริยะอุตสาหะ และการอุทิศตน
ทางจิตวิญญาณของช่างทอเพื่อผลิตสิ่งทอสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา

การอุทิศตนให้กับการทอผ้าของสตรีนั้นเป็นแนวคิดสากลทั่วไปพบได้ใน
วรรณกรรมต่างๆ หรือเรื่องราวตำนานพื้นบ้าน ความงดงามของผ้าสะท้อนภาพ
ความงามและสมบูรณ์พร้อมของสตรี สตรีทอผ้าตระเตรียมเครื่องนุ่งห่มสำหรับใช้ใน
โลกนี้และภพภูมิหน้า ลวดลายที่ปรากฏในผืนผ้าเป็นไปตามจินตนาการของช่างทอ
ทั้งลวดลายสัตว์ที่มีอยู่จริงและในอุดมคติ ลวดลายพรรณพฤกษาและสิ่งต่างๆ
ที่เชื่อมโยงโลกมนุษย์เข้ากับโลกหลังความตาย ซึ่งรวมถึงโคมที่ส่องแสงนำในการเดิน
ทางไปสู่โลกบรรพบุรุษ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างสองโลก ชาวเขมรถิ่นไทย
นับถือทั้งพระพุทธศาสนาและนับถือผีบรรพบุรุษ ชาวเขมรถิ่นไทยล้วนคาดหวังว่า
ชีวิตหลังความตายจะได้ไปอยู่กับบรรพบุรุษอีกครั้งบนสรวงสวรรค์ การทำบุญด้วย
การถวายผ้า ให้แก่วัดและพระสงฆ์ คือกุศลที่จะนำพวกเขาไปสู่สรวงสวรรค์และได้
พบบรรพบุรุษอีกครั้ง ผ้ามัดหมี่ที่ใช้แขวนในพิธีต่างๆ ของชาวเขมร นับเป็นผ้าที่น่า
ตื่นตาตื่นใจเป็นที่สุด ฉากสำคัญจากพระเวสสันดรชาดกคือฉากที่พระนางมัทรีเสด็จ
กลับถึงที่พักล่าช้าจากการไปเก็บผลไม้ในป่า เนื่องจากเหล่าเทพยดาต้องการกัน
พระนางมิให้ทอดพระเนตรพระเวสสันดรสามีของนาง ประทานสองกุมารให้แก่ชุก
พราหมณ์เฒ่าเจ้าเล่ห์ โดยเทพยดาทั้งสามได้แปลงกายเป็นสิงโต เสือ และเสือดาว
หมอบรอบบริเวณที่พระนางจะต้องเสด็จผ่าน ซึ่งฉากนี้เป็นฉากที่มีการนำมาทอเป็น
ผ้าแพดานอยู่บ่อยครั้ง โดยเป็นภาพพระนางมัทรีพร้อมตะกร้าผลไม้ข้างๆ สตรีราย
(McIntosh, 2007)

วัฒนธรรมเชื้อสายเขมรทั้งคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและประเทศ
กัมพูชา มีความคล้ายกันในเรื่องของขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ

และงานศิลปหัตถกรรม โดยเฉพาะงานผ้าทอ ที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน (วีรธรรม ตระกูลเงินไทย, 2562) ซึ่งแต่เดิมนั้นการทอผ้าเป็นหน้าที่ของสตรี สตรีทอผ้าไว้ใช้ในประโยชน์หลายด้าน เช่น ทอไว้สำหรับใช้สอยในครอบครัว ทอไว้สำหรับใช้ในวาระพิเศษของชีวิตของตนเองและสมาชิกในครอบครัว ทอไว้สำหรับใช้ในการทำบุญ เป็นต้น ผ้าทอจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนความรัก ความผูกพัน ความศรัทธา ผ่านกระบวนการ สื ลวดลาย อันเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมมาช้านาน

การสร้างสรรค์การแสดงนาฏยศิลป์พื้นเมืองร่วมสมัยชุด ปฏาน เกิดขึ้นจากความคิดที่ต้องการนำเสนอการแสดงทางนาฏยศิลป์พื้นเมือง ที่นำเสนอถึงความมุ่งมั่น วิริยะอุตสาหะ ความศรัทธา เกียรติและศักดิ์ศรีของสตรี ผ่านภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ดังที่สิทธิชัย สมานชาติ กล่าวไว้ในหนังสือมรดกภูมิปัญญาสิ่งทออีสานว่า ภูมิปัญญาการผลิตผ้าทอมือเป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดเปรียบเทียบดังสายใยรัก “จากแม่สู่ลูก” การเรียนรู้ได้สอดสานสายสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง หญิงสาวได้เรียนรู้การผูกปมต่อเครื่องด้ายเส้นยืนเพื่อสืบทอด เรียนรู้การแก้ไขปมปัญหาในกระบวนการทอหากมีเส้นใยที่ขาดเสียหาย ได้เรียนรู้ที่จะค้นพบน้ำหนักของแรงในการพุ่งกระสวย และน้ำหนักของแรงในการกระทบพืมให้เส้นพุ่งสอดสานกับเส้นยืนได้อย่างพอเหมาะพอดี เพื่อให้ผ้าที่ทอมีความเรียบร้อยสม่ำเสมอ สวยงาม ประสบการณ์จากการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ทุกเส้นใยในการทอจึงมีความหมายต่อการได้เรียนรู้ช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีความอดทน ละเอียด ประณีตมากขึ้น จากประสบการณ์ที่ค่อยๆ สั่งสมจนมีความชำนาญในการทอผ้า หญิงสาวทุกคนในสังคมอีสานจึงต้องมีความสามารถในการทอผ้า ถือว่าเป็นเกียรติและเป็นศักดิ์ศรีของกุลสตรีที่พร้อมดูแลครอบครัว (สิทธิชัย สมานชาติ, 2562)

2. การกำหนดแนวคิดหลัก

2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผ้าแพดานของกลุ่มวัฒนธรรมเขมร

2.2 เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดานชุด “ปฏาน”

ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

3. การประมวลข้อมูล

ผ้าปูฐาน หรือ โฮลปูฐาน ตามพจนานุกรมเขมร(สุรินทร์) – ไทย – อังกฤษ ของโครงการวิจัยภาษาไทยและภาษาพื้นเมืองถิ่นต่างๆ สถาบันวิจัยภาษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ความหมายของคำว่า “ปดาน” (pdaan) หมายถึง เพดาน (the ceiling) และคำว่า “โฮล” (hool) หมายถึง ชื่อลายผ้านุ่งที่ทอด้วยไหม (the name of one pattern found on silk sarong) (ตะฉันทน์ จันทพูนทรัพย์ และชาติชาย พรหมจักษ์รินทร์, 2521) “โฮล” เป็นคำในภาษาเขมร เป็นชื่อเรียกกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมประเภทหนึ่งที่สร้างลวดลายขึ้นมาจากกระบวนการมัดย้อมเส้นไหมให้เกิดสีสันและลวดลายต่างๆ ก่อน แล้วนำมาทอเป็นผืนผ้า (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2561ก) จากความหมายข้างต้นผู้ศึกษาให้ความหมายของผ้าปูฐาน หรือ โฮลปูฐาน หมายถึง ผ้าที่ทอขึ้นด้วยกระบวนการมัดหมี่ โดยทำเป็นลวดลายต่างๆ เพื่อใช้สำหรับคาดเพดานหรือเป็นฉากกั้นในศาสนสถานและใช้ในพิธีกรรมความเชื่อของคนเชื้อสายเขมร

ผ้าทอด้วยกรรมวิธีแบบมัดหมี่เป็นผ้าทอที่มีการสืบทอดจากวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างผ้าสมปักปุมแบบราชสำนัก และผ้าสมปักปุมแบบเขมร สืบทอดกันมาหลายช่วงอายุจนสร้างสรรค์เป็นงานผ้าทอมัดหมี่ ที่ปัจจุบันสามารถสร้างรายได้แก่ผู้ทอ และถือเป็นผ้าทอที่สำคัญของประเทศชนิดหนึ่ง ลวดลายของผ้าไหมมัดหมี่ เกิดจากผู้มัดเส้นไหม (หรือฝ้าย) คิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ลวดลายขึ้นเอง บางลวดลายอาจเกิดจากคติความเชื่อและสืบทอดต่อกันมา บางลวดลายอาจจะคิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อมและชนบประเพณีที่ได้พบเห็นกัน ในท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอยู่เสมอๆ หรืออาจจะเป็นรูปแบบข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่อยู่ใกล้ตัว เป็นต้น (เผ่าทอง ทองเจือ, 2558)

มรดกทางวัฒนธรรมของชาวสุรินทร์โบราณอย่างหนึ่งที่ทิ้งไว้ให้กับชาวสุรินทร์เชื้อสายเขมรในปัจจุบัน คือ ศิลปะในการทอผ้าไหม เพราะถึงแม้ว่าผ้าไหมจะมีการทอใช้ในท้องที่หลายแห่งของประเทศไทยก็ตาม แต่รูปแบบของศิลปะลวดลายและวิธีการทอผ้าในท้องที่ดังกล่าวนั้นก็ไม่มีเหมือนที่มีอยู่ในท้องที่

จังหวัดสุรินทร์ (ศิริ ผาสุก, 2536) วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวเขมรสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การสั่งสมความรู้ในกระบวนการทอผ้าที่มีความสลับซับซ้อน เป็นเรื่องมหัศจรรย์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา การทอผ้าที่เรียกว่า ปฏาน หรือ ปิดาน คือผ้าที่เป็นกระบวนการมัดหมี่ลวดลายที่ทอจะเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ หรือเรื่องราวของเครื่องบูชาในพุทธศาสนา (สุพัฒนา ไมยวรรณ, 2562) ผ้าอีกชนิดหนึ่งในสังคมไทยเชื้อสายเขมรแถบอีสานใต้ ซึ่งในกรรมวิธีการสร้างลวดลายด้วยการมัดย้อมเส้นพุ่ง และจัดเตรียมเส้นพุ่งแยกออกจากกันเป็นกลุ่ม เช่นเดียวกันกับการทอสมพตโกล มีชื่อเรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “ปะดาร์” แปลว่า เรื่องราว เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับใช้ชิงผืนหรือเพดานในการประกอบพิธีกรรม รายละเอียดของลวดลายส่วนใหญ่นิยมทอเป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนา เช่น ชาดก พุทธประวัติ และสรวงสวรรค์ เป็นต้น (ธีรพันธุ์ จันทรเจริญ, 2547) สรุฑิตี ตามเจริญ กล่าวถึงผ้าปฏาน ไว้ว่า คนสมัยก่อนทอลายเรื่องราวพุทธประวัติลงบนผ้าเอาไว้ใช้กันเขตระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส เรียกว่า “ผ้าปิดาน” หรือผ้าเพดาน เดิมทีนั้นเป็นผ้าผืนใหญ่มาก ปกติแล้วชาวบ้านจะไม่นำมาสวมใส่กันเพราะถือว่าเป็นของสูง (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ, 2561)

ภาพประกอบที่ 1 การดาดเพดานศาสนสถานด้วยผ้าปฏานลายพระพุทธรูปประวัติ
ที่มา : Green (2008)

ผ้าปฏานเป็นผ้าที่ทอจากเส้นไหมด้วยกระบวนการมัดหมี่ โดยมัดเป็นลวดลายเกี่ยวกับพระพุทธประวัติ ชาตก เครื่องบูชา และสวรรค์ เมื่อทอเสร็จเรียบร้อยแล้วจะตกแต่งขอบผ้าด้วยผ้าสีต่างๆ เช่น เหลือง เขียว ฟ้า เพื่อเป็นกรอบสังเวียนผ้าทั้ง 4 ด้าน และนำไปแขวนแดดเพดานหรือเป็นฉากหลังพระพุทธรูปหรือรูปเคารพผ้าปฏาน พบมากในประเทศกัมพูชาส่วนในประเทศไทยยังพบการแขวนผ้าปฏานที่เป็นผ้าขาวในโรงพิธีการเข้าทรงที่เรียกว่า มะมั่วด อีกด้วย ผ้าปฏานเป็นผ้าที่เกิดจากภูมิปัญญาและความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนาของชาวเขมรทั้งในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย (วีรธรรม ตระกูลเงินไทย, 2562)

ลวดลายเอกลักษณ์พิเศษของผ้า “ปิตาน” เป็นผ้าไหมที่มัดย้อมกันสีเป็นลวดลายอันเกี่ยวกับเรื่องราวในชาตกของพระพุทธศาสนา เช่น ลายมหาเวสสันดรชาตก ลายพุทธประวัติ ลายไตรภูมิในจักรวาลคติ และลายที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยมีการให้รายละเอียดลวดลายประกอบที่เกี่ยวข้อง เช่น นาค หงส์ ครุฑ กิณรา กิณรี นกหัสดีลิงค์ ม้า สิงห์ นกยูง นกแก้ว หอปราสาทฉัตร คนธรรพ์ เป็นต้น เดิมนั้นชาวเขมรโบราณนับถือศาสนาฮินดู ต่อมาเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน แล้วก็กลับไปนับถือศาสนาฮินดู จากนั้นจึงมานับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท สำหรับผ้า “ปิตาน” เป็นผ้าที่ชาวเขมรทอขึ้นในสมัยที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เพื่อถ่ายทอดจินตนาการที่เกิดขึ้นจากแรงศรัทธา การถวายเป็นพุทธบูชา ก็เป็นคติความเชื่อเช่นเดียวกับชาวพุทธในประเทศอื่นๆ ที่กระทำให้เป็นการสั่งสมบุญบารมีและจะได้รับผลบุญผลกุศลในภavnนี้และภavnหน้า (สิทธิชัย สมานชาติ, 2557)

จากข้อมูลข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเกิดแนวคิดและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดง “ปฏาน” โดยนำเสนอถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านการทอผ้าของชาวเขมรสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การทอผ้าประเภทหนึ่งที่เรียกว่า ผ้าปฏาน ผ้าสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา สร้างด้วยกระบวนการมัดหมี่ที่มีกรรมวิธีสลับซับซ้อนลวดลายที่ปรากฏคือเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยใช้การคาดเพดานเหนือรูปเคารพและแขวนตามศาสนสถาน อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเลื่อมใสและศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ภาพประกอบที่ 2 ผ้าปฏานลายพระพุทธรูปประวัติ ผลงานของนางสุพัฒนา
ไมยวรรณ อ.เขวาสินรินทร์ จ.สุรินทร์

ภาพประกอบที่ 3 ผ้าปฏานลายจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
สมบัติของนายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย

4. การกำหนดขอบเขต

4.1 ขอบเขตแหล่งข้อมูล/ศึกษาค้นคว้า

ศึกษาค้นคว้าความเป็นมา ความสำคัญ และความเชื่อของชาวเขมรที่มีการสร้างผ้าปฏาน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และกระบวนการขั้นตอนการทำผ้าปฏาน

4.2 ขอบเขตการสร้างสรรคผลงาน

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการสร้างสรรคผลงานคือ นำเสนอถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านการทอผ้าของชาวเขมรสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การทอผ้าประเภทหนึ่งเรียกว่า ผ้าปฏาน คือผ้าสำหรับถวายเป็นพุทธบูชา ใช้ในการคาดเพดานเหนือรูปเคารพ และแขวนตามศาสนสถาน การแสดงนำเสนอผ่านเรื่องราวของสตรีช่างทอผ้าอุทิศตนทำงานศิลปะชิ้นมาหนึ่งชิ้นตามภูมิรู้ของตนด้วยความอุตสาหะ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างกุศลสั่งสมบุญอันจะได้ใช้ในชีวิตรหลังความตายหวังด้วยผ้าปฏานที่สร้างขึ้นเป็นเสมือนสะพานบุญนำไปสู่สัมปรายภพที่ปรารถนา

5. การกำหนดรูปแบบ

ผู้ศึกษากำหนดรูปแบบการนำเสนอถึงความเชื่อ ความศรัทธา ความวิริยะอุตสาหะของช่างทอผ้าปฏาน การทุ่มเทภูมิรู้ เวลา ความสามารถ เพื่อสร้างผ้าขึ้นมาเป็นพุทธบูชา ดังนี้

5.1 การแสดงช่วงที่ 1 “ศรัทธา” ชาวเขมรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตาย โดยเฉพาะเรื่องนรก สวรรค์ การปฏิบัติตนเป็นคนดี ถือศีล ปฏิบัติธรรมจึงเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติเมื่อยังมีชีวิตอยู่เพื่อเป็นการสั่งสมบุญอันจะได้ไปใช้ในภายภาคหน้า ความเชื่อในบุญบาป การทำทานด้วยสิ่งของที่สร้างถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา

5.2 การแสดงช่วงที่ 2 “ปฏาน” ผ้าที่เป็นกระบวนการมัดหมี่ ลวดลายที่ปรากฏเป็นผืนผ้าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา กระบวนการทอผ้าปฏานด้วยกรรมวิธีมัดหมี่ที่มีความสลับซับซ้อน กว่าจะได้เป็นผ้าหนึ่งผืนผ่านขั้นตอนสำคัญตั้งแต่เลี้ยงไหม สาวไหม มัดลวดลาย ย้อมสี ทอเป็นผืน และประดับแทบสีไว้สำหรับชิงคาดเพดาน สิ่งสำคัญคือผู้ที่ทอต้องมีความภูมิรู้ที่กระจ่างในทุกขั้นตอนและมีความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมาก

5.3 การแสดงช่วงที่ 3 “สะพานบุญ” การถวายผ้าป่าฐานเป็นพุทธรูปชา ถือเป็นสร้างกุศลสิ่งสมบุญอันจะได้ใช้ในชีวิตหลังความตาย หวังด้วยผ้าป่าฐานที่สร้าง ขึ้นเป็นเสมือนสะพานบุญนำไปสู่สัมปรายภพที่ปรารถนา

รวมระยะเวลาการแสดง 8 นาที

6. การกำหนดองค์ประกอบอื่นๆ

ผู้ศึกษาได้ออกแบบองค์ประกอบอื่นๆ เพื่อให้การแสดงมีความสมบูรณ์แบบ มากยิ่งขึ้น โดยออกแบบให้สอดคล้องกับแนวความคิดและรูปแบบการแสดง ผู้ศึกษา ได้ออกแบบและทดลองใช้กับการซ้อมในการแสดงและมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อไม่ให้เกิดอุปสรรคระหว่างการแสดง ดังนี้

6.1 นักแสดง ได้กำหนดนักแสดงเป็นเพศหญิง จำนวน 8 คน

6.2 เพลงประกอบการแสดง ใช้เพลงพื้นบ้านอีสานใต้ ที่มีทำนองและ จังหวะของเพลงเข้ากับ อารมณ์ความรู้สึกของแต่ละช่วงการแสดง คือ ช่วงการแสดง ที่ 1 ดนตรีเดี่ยวปี่อ้อ ทำนองรำพวย สื่อถึงความศรัทธาช่วงการแสดงที่ 2 ดนตรีเดี่ยว ซอกันตรึม ทำนองปันแซ่ สื่อถึงการทำผ้าด้วยความวิริยะอุตสาหะ และช่วงการ แสดงที่ 3 ใช้เพลงตุ้มโฮม่งที่เป็นเพลงใช้บรรเลงในเฉพาะงานศพ อีกทั้งบทสวดปลง สังขารในทำนองภาษาเขมรเพื่อสื่อถึงชีวิตหลังความตาย การได้ฟังกุศลแห่งการทำ ทานด้วยผ้าป่าฐานเปรียบเหมือนสะพานบุญนำไปสู่แดนสงบสุข

6.3 อุปกรณ์ประกอบการแสดง ใช้ผ้าป่าฐาน 1 ผืน ขนาดหน้ากว้าง 1 เมตร ยาว 8 เมตร มีการเย็บมุมผ้าและระหว่างผ้าเพื่อให้นักแสดงถือได้สะดวก และรูป 8 ก้า โดย 1 ก้าจะขนาดพอดีมือนักแสดง

6.4 เครื่องแต่งกาย ผู้ศึกษาได้ศึกษาวัฒนธรรมการแต่งกายของ ชาวเขมรถิ่นไทยที่อาศัยในจังหวัดสุรินทร์ มาเป็นแนวคิดในการสร้างเครื่องแต่ง โดย ออกแบบเครื่องแต่งกายไว้ 2 แบบ นักแสดงแบ่งครึ่งในการห่มแต่ละแบบ เลือกใช้ วัตถุดิบที่เป็นผ้าพื้นเมืองของชาวเขมรถิ่นไทย คือ ผ้าไหมลายโฮล เป็นผ้าสำหรับ นุ่ง และผ้าไหมยกดอกลูกแก้ว เป็นผ้าสำหรับห่ม ในการแสดงครั้งนี้ผู้ศึกษาต้องการ นุ่ง ห่ม โดยไม่มีการตัดเป็นชุดสำเร็จ

แบบชุดที่ 1

แบบชุดที่ 2

ภาพประกอบที่ 4 การออกแบบเครื่องแต่งกายของนักแสดงชุด ปฏาน

7. การออกแบบนาฏยศิลป์

ผู้ศึกษาได้ออกแบบท่าทางการเคลื่อนไหว และการแปรแถวการแสดง โดยศึกษาถึงองค์ประกอบการเคลื่อนไหวและพัฒนากระบวนการเคลื่อนไหวให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบการแสดง โดยใช้ร่างกาย อารมณ์ความรู้สึก เป็นตัวสื่อสารกับผู้ชม ในครั้งนี้ได้ใช้การเคลื่อนไหวแบบการใช้พื้นที่ การใช้แรงหรือพลัง และจังหวะ อีกทั้งการใช้ร่างกายเคลื่อนไหวตามลายเส้นที่ออกแบบไว้ ดังนี้

7.1 การใช้พื้นที่ (Space) การออกแบบการแสดงนอกจากใช้ท่าทางต่างๆ ในการแสดง ผู้ศึกษาให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่ในการแสดงเป็นอีกเรื่องสำคัญในการแสดงครั้งนี้ การใช้พื้นที่ในการแสดงและการจัดวางการเคลื่อนไหวและการแปรแถวให้เกิดความสมดุลกับพื้นที่ โดยได้ออกแบบการแปรแถวให้มีความหลากหลายเช่นการแปรแถวเพื่อให้นักแสดงตัวเอกมีความโดดเด่น การแปรแถวให้เป็นกลุ่ม และการแปรแถวเพื่อสื่อสารบางอย่างให้ผู้ชมได้รับรู้ว่ากำลังทำอะไรอยู่ เช่น การทอผ้า การเดินทางสู่สถานที่หนึ่ง เป็นต้น

7.1.1 ทิศทางในการเคลื่อนไหว (Direction of Movement)

ผู้ศึกษาได้ออกแบบทิศทางหรือมุมในการเข้าออกของนักแสดง โดยอันดับแรกผู้ศึกษาได้ออกแบบเวทีการแสดง นำมาวาดลงกระดาษแล้วอธิบายให้นักแสดงเกิดความเข้าใจและนักแสดงทดลองเคลื่อนไหวในทิศทางต่างๆ เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่และที่สำคัญทิศทางในการเข้าออกของแต่ละช่วงการแสดง เพื่อให้การฝึกซ้อมการแสดงเป็นไปด้วยความรวดเร็วและตรงตามรูปแบบการแสดงที่ออกแบบไว้

7.1.2 การหาจุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหว (Focus) ผู้ศึกษา

ได้ออกแบบการเคลื่อนไหวของการแสดงเพื่อให้มีจุด Focus เพื่อจะสร้างให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกของนักแสดง เป็นการสื่อสารผ่านสายตาของนักแสดง และต้องการนำเสนอถึงความสำคัญของการแสดงที่เกิดขึ้นในช่วงการแสดงต่างๆ ผู้สร้างสรรค์ได้ออกแบบจุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหวสำคัญๆ ของแต่ละช่วงการแสดง ดังนี้

- ช่วงการแสดงที่ 1 จุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหวคือ นักแสดงตัวเอกเดินจากด้านหลังมาสู่กลางเวทีด้วยความมุ่งมั่น ความศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธศาสนา มานั่งกราบด้วยความนอบน้อมอย่างเป็นที่สุด

- ช่วงการแสดงที่ 2 จุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหวคือ นักแสดงตัวเอกทำการเคลื่อนไหวในจุดกลางเวทีโดยนั่งร้อยด้ายเข้าเข็มกันทอง เพื่อต้องการสื่อสารถึงสตรีกับงานร้อยปักถักร้อยที่เป็นของคู่กัน และที่สำคัญเพื่อสื่อให้เห็นถึงการทำงานศิลปะต้องสำเร็จด้วยการใช้สมาธิและปัญญา

- ช่วงการแสดงที่ 3 จุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหวคือการเคลื่อนไหวของผ้าปฏานที่เปิดการแสดงช่วงนี้นับเวที แล้วค่อยๆ เคลื่อนๆ ลงมาสู่พื้นที่การแสดงด้านหลัง การเคลื่อนไหวของผ้าปฏานโดยมีนักแสดง 4 คนเป็นผู้ถือผ้าปฏานให้สูงเหนือศีรษะและนักแสดงที่เหลือค่อยๆ มาจับผ้าปฏานร่วมกัน โดยให้ผ้าปฏานที่กำลังที่อยู่ลักษณะที่ตึงเหนือศีรษะเหมือนผ้าที่ถูกขึงตาดเพดาน การเคลื่อนไหวในการแสดงช่วงนี้ จุดศูนย์รวมของการเคลื่อนไหวที่สำคัญคือ นักแสดงตัวเอกค่อยๆ เคลื่อนไหวได้ท้องผ้อย่างช้าๆ และเคลื่อนที่มาจนถึงด้านหน้าสุดของผืนผ้า และทุกคนเคลื่อนที่ไปพร้อมกันอย่างช้าๆ ตามจังหวะซ้อง

7.1.3 ระดับ (Level) ผู้ศึกษาได้ออกแบบการเคลื่อนไหวในการแสดงให้มีความแปลกใหม่ โดยใช้การเคลื่อนไหวที่มีระดับทางการเคลื่อนไหวที่มีความแตกต่างกัน และเพื่อเสริมให้การแสดงที่เป็นจุดศูนย์กลางของการเคลื่อนไหวที่มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น การเคลื่อนไหวในระดับที่แตกต่างๆ กันเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่นำมาใช้ประกอบในการแสดงเพื่อสื่อสารถึงความสำคัญ โดยเฉพาะช่วงการแสดงสุดท้ายที่มีการถือผ้าปฏาน โดยให้นักแสดงถือผ้าปฏานในระดับที่สูงเหนือศีรษะอยู่ตลอดเวลา และนักแสดงที่ไม่ได้ถือผ้าปฏานอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุด แสดงให้เห็นถึงความนอนน้อมอย่างที่สุด และค่อยๆ เปลี่ยนระดับมาจับผ้าปฏานเพื่อสื่อสารให้เห็นถึงการสร้างบุญกุศลนำไปสู่สถานที่แห่งบุญหรือสถานที่สูงกว่าความทุกข์ทั้งปวงเป็นต้น

7.2 การใช้พลังในการเคลื่อนไหว (Dynamic) การออกแบบการเคลื่อนไหว โดยการใช้พลังในการเคลื่อนไหว โดยการใช้แรงในการเคลื่อนไหวที่มีความหลากหลาย ในการฝึกซ้อมการแสดงได้ทดลองให้นักแสดงใช้พลังในการเคลื่อนไหวในทิศทางต่างๆ ช้า เร็ว สลับกัน และในการออกแบบการเคลื่อนไหวได้ให้นักแสดงแต่ละคนใช้พลังในการเคลื่อนไหวที่แตกต่างและควบคุมการเคลื่อนไหวในระดับต่างๆ ในแต่ละช่วงการแสดง เช่น การเคลื่อนไหวที่ได้แรงบันดาลใจมาจากเส้นไหม การทอผ้าปฏานจะใช้เส้นไหมที่ได้รับการคัดสรรโดยใช้ไหมน้อยที่มีความละเอียด เส้นเล็กเป็นพิเศษ การออกแบบการเคลื่อนไหวให้นักแสดงใช้พลังแทนตัวเองเป็นเส้นไหมที่กำลังถูกสาวออกมาจากรังไหมด้วยอุณหภูมิที่ร้อนที่ร้อนเป็นอยากไหมจึงจะได้เส้นไหมออกมา และใช้พลังในการเคลื่อนไหวแทนตัวเองเป็นเส้นไหมที่ถูกช่างทอผ้ากำลังมัดหมี่สวดลายลงไป โดยให้ใช้พลังการเคลื่อนไหวไปในพื้นที่ต่างๆ แทนตัวเองเป็นเส้นไหมที่ถูกมัดหมี่สวดลายต่างๆ ลงไปและถูกนำไปย้อมสีด้วยอุณหภูมิที่ร้อนเป็นอย่างมากเพื่อให้สีได้เข้าในทูกเส้นไหมเป็นต้น

7.3 จังหวะ (Rhythm) ออกแบบจังหวะของการแสดงทั้งจังหวะของการเคลื่อนไหวและจังหวะของดนตรีประกอบการแสดงเพื่อสื่อความหมายในการแสดงให้มีคุณค่ามากที่สุด การใช้จังหวะในการสร้างสรรค์การแสดงครั้งนี้ ได้ออกแบบ

ดนตรีประกอบการแสดงแล้วทดลองเคลื่อนไหวการแสดงตามที่ออกแบบไว้ก่อน และที่สำคัญให้นักแสดงฟังดนตรีประกอบการแสดงให้เกิดความเข้าใจถึงสิ่งที่ต้องการนำเสนอ อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ของการแสดงผ่านเสียงดนตรี ซึ่งในการออกแบบจังหวะในครั้งนี้ เลือกใช้เสียงฆ้องใหญ่เป็นตัวหลักในการกำหนดจังหวะในการเคลื่อนไหว เช่น การเคลื่อนไหวของนักแสดงในช่วงการแสดงสุดท้ายได้ออกแบบท่าทางการเคลื่อนไหวเพื่อสื่อให้เห็นถึงความสงบ สุขุม และการใช้สมาธิ เลือกใช้เสียงฆ้องใหญ่โดยกำหนดเสียงฆ้องดังในระยະห่างของแต่ละจังหวะที่สม่ำเสมอ และมีจังหวะที่เชื่องช้าการเคลื่อนไหวในจังหวะที่เชื่องช้า เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการแสดงที่ออกแบบไว้และที่สำคัญการเคลื่อนไหวในจังหวะนิ่งที่มีท่าทางที่นิ่งที่สุดคือความตั้งใจของผู้ศึกษาที่ต้องการสื่อความหมายในการแสดงให้กับผู้ที่ได้ชมเป็นต้น

ภาพประกอบที่ 5 การแสดงช่วงที่ 1 “ศรัทธา” ของการแสดงชุด “ปญาน”

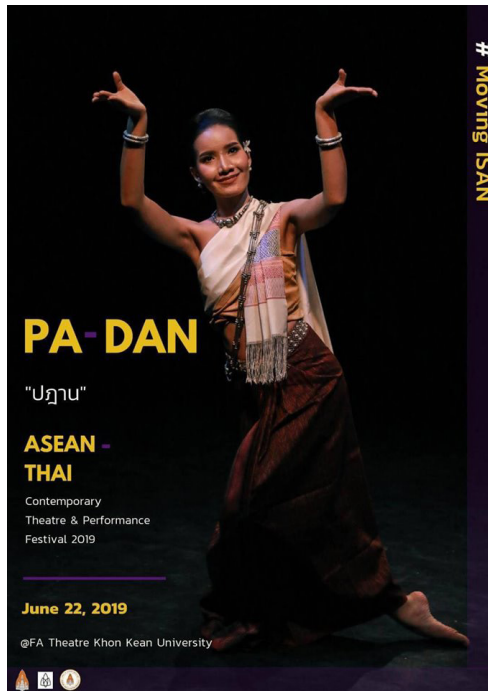

ภาพประกอบที่ 6 การแสดงช่วงที่ 3 “สะพานบุญ” ของการแสดงชุด “ปญาน”

8. การประเมินผลงาน

การนำเสนอผลงานชุด ปญาน เพื่อรับการประเมินผลงานในจากผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้นำการแสดงออกเผยแพร่ในมหกรรมละครและการแสดงร่วมสมัยไทย-อาเซียน ประจำปี 2562 ภายใต้แนวคิด “หยั้อีสาน (Moving ISAN) : การสร้างสรรค์การแสดงร่วมสมัยจากรากวัฒนธรรมท้องถิ่น” วันที่ 20-22 มิถุนายน 2562 ณ โรงละครคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งได้รับเกียรติจาก ศาสตราจารย์พริตต์ ดำรุง อาจารย์สินนภา สารสาส และนายปรีชา การุณ เป็น ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินผลงาน ผลการประเมินอยู่ในระดับ ดี ตามเกณฑ์การประเมินในระดับดี คือ เป็นผลงานที่ผลิตขึ้นใหม่หรือเป็นการนำสิ่งที่มีอยู่แล้วมาสร้างสรรค์ ด้วยวิธีการใหม่หรือตีความใหม่ เป็นผลงานที่มีคุณค่าทางศิลปะและก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่ง โดยผู้สร้างผลงานต้องสามารถอธิบายหลักการสร้างสรรค์ กระบวนการสร้างสรรค์ ตลอดจนคุณค่าของผลงานที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

ดี และได้รับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ คือ การสร้างสรรค์งานเป็นการเล่าเรื่องตามแบบฉบับที่เกิดขึ้นบ้าง เป็นภาพที่สวยงาม งานเรียบร้อย แต่การเชื่อมเพลงยังสะดุดบ้าง เป็นงานที่เห็นได้ในการทำงานสร้างสรรค์แบบนาฏศิลป์

ภาพประกอบที่ 7 การประชาสัมพันธ์นำเสนอผลงานและการแสดงชุด
“ปฎาน – PA DAN” ในมหกรรมละครและการแสดงร่วมสมัยไทย-อาเซียน
ประจำปี 2562 ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สรุปและอภิปรายผล

การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์พื้นบ้านร่วมสมัยจากคติความเชื่อเรื่องผ้าแพดาน ในชุด “ปฎาน” ดำเนินงานผ่านการศึกษาข้อมูล การคิดสร้างสรรค์การแสดงตามวิธีการสร้างสรรค์ 7 ขั้นตอน และนำเสนอผลงานเพื่อรับการประเมินปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

การสร้างสรรคการแสดงในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆ เกี่ยวกับผ้าแพดาน คติความเชื่อและภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ของคนเชื้อสายเขมร เพื่อมาสร้างสรรคการแสดงในรูปแบบร่วมสมัยที่มุ่งเน้นการเคลื่อนไหวอย่างอิสระ การใช้พื้นที่ในการแสดง การสื่อสารอารมณ์และความรู้สึกให้มากกว่าท่วงท่าลีลา การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรม อันจะเป็นอีกแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มเกี่ยวกับผ้าทอพื้นเมือง

ประสบการณ์เรียนรู้ที่สำคัญ คือ ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข ซึ่งปัญหาที่พบในการทำงานครั้งนี้ คือ ผู้แสดงเป็นนักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์อีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งไม่มีความถนัดและความเข้าใจในดนตรีและจังหวะของเพลงพื้นบ้านอีสานได้ อีกทั้งอารมณ์และความรู้ในแต่ละช่วงการแสดง ที่ผู้ศึกษาต้องการให้ปรากฏในการแสดงมากกว่าลีลาท่าทาง ผู้ศึกษามีวิธีแก้ไขปัญหาคือโดยการอธิบายถึงแนวคิด แรงบันดาลใจ และข้อมูลด้านต่างๆ ที่นำมาสร้างสรรค อธิบายก่อนซ้อมการแสดงทุกครั้ง ในด้านเพลง จังหวะ ลีลาท่าทาง ให้ได้อารมณ์ ความรู้สึกของสตรีที่มีความวิริยะ อุตสาหะ ผู้ศึกษานำเอา “การร้อยด้ายเข้าเข็มขนาดเล็ก” ปรากฏว่า นักแสดงบางคนไม่สามารถร้อยด้ายเข้าเข็มได้ทั้งแบบไม่จับเวลาและจับเวลา งานฝีมือเบื้องต้นจึงเป็นจุดประกายในการนำเสนอถึงความวิริยะ สิ่งที่ยากที่สุดอาจเป็นสิ่งที่ยากที่สุดสำหรับบางคน การอดทน ตั้งมั่นในความเพียรจึงชนะอุปสรรคทั้งปวง ผู้ศึกษาจึงนำไปใช้ในการแสดงของช่วงที่ 3 ในกระบวนการทำผ้าปูถาน ถึงความอุตสาหะ และความมุ่งมั่นในการสร้างสรรคผ้าขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สำคัญที่สุดคือการฝึกซ้อมกับอุปกรณ์การแสดงและแก้ไขข้อบกพร่อง เช่น รูปแบบแถว แสงสี และเครื่องแต่งกาย

ท้ายสุดกราบขอบพระคุณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่มีโอกาสในการนำเสนอผลงาน ขอบคณนักศึกษาทุกคนที่เป็นผู้แสดงและเบื้องหลังได้สละเวลาเพื่อการเรียนรู้ไปด้วยกัน และกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่านที่กรุณาอย่างยิ่งสำหรับข้อเสนอแนะ ผู้ศึกษาน้อมรับนำไปพัฒนาและสร้างประสบการณ์เรียนรู้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับนาฏศิลป์สร้างสรรค์ แนวคิด แรงบันดาลใจ จุดมุ่งหมาย และรูปแบบการแสดง ให้ชัดเจนและเข้าใจตรงกัน ทั้งผู้สร้างสรรค์และผู้ร่วมงานทุกฝ่าย เพื่อให้งานสำเร็จผลและสื่อสารแก่ผู้ชมได้ตามวัตถุประสงค์
2. การศึกษาอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูล และการนำมาประยุกต์ใช้กับการสร้างสรรค์การแสดง อีกทั้งเป็นแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม
3. การสร้างเสริมประสบการณ์เรียนรู้และพัฒนาสมรรถนะทางด้านการแสดงร่วมสมัย เพื่อเป็นฐานความรู้นำไปคิดสร้างสรรค์ การนำเสนอการแสดงรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดงที่มีความหลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

- ทะฉนัน จันทวรพันธุ์, และชาติชาย พรหมจักรินทร์. (2521). **พจนานุกรมเขมร (สุรินทร์) - ไทย - อังกฤษ**. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยภาษาไทยและภาษาพื้นเมืองถิ่นต่างๆ สถาบันภาษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรพันธุ์ จันทรเจริญ. (2547). **มัดหมี่มัดใจ สายใยวัฒนธรรมเขมร ลาว ไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). **ผ้าทอในวิถีชีวิตไทย-ไท**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยะพร ภัณฑนะ. (2563). **วันเวลาของผ้าไทย: รัก ห่วง ห่วง ตามประสา**. กรุงเทพฯ : พลัสเพรส.
- เผ่าทอง ทองเจือ. (2558). **สมบัติภูมิปัญญาผ้าเขมร-ไทย จากราชสำนักสู่สามัญชน**. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์.
- ศิริ ผาสุก. (2536). **สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : เอส แอนด์ จี กราฟฟิค.

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. (2561ก). **ความรู้มรดกแห่งภูมิปัญญาอีสานใต้.**

พระนครศรีอยุธยา : ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ.

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. (2561ข). **ความวิจิตรแห่งศิลปะไทย กลุ่ม**

ทอผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์. พระนครศรีอยุธยา :

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ.

สิทธิชัย สมานชาติ. (2557). “โฮล” และ “ปีดาน” : มรดกสิ่งทอเขมรในภูมิภาค

อาเซียน. **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**, 10(1), 109-122.

สิทธิชัย สมานชาติ. (2562). **มรดกภูมิปัญญาสิ่งทออีสาน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์.** พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Green, G. (2008). **Pictorial Cambodian textiles.** Bangkok : River Books.

McIntosh, L. (2007). **Weaving paradise Southeast Asian textiles and**

their creators. Bangkok : River Books.

สัมภาษณ์

วีรธรรม ตระกูลเงินไทย. (1 เมษายน 2562). **สัมภาษณ์.** ประธานกลุ่มทอผ้ายกทอง

โบราณจันทรีโสมา. บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.

สุพัฒนา ไมยวรรณ. (10 เมษายน 2562). **สัมภาษณ์.** ประธานกลุ่มทอผ้าสิบธันวา

ทำมือ. บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

สุโชติ ตามเจริญ. (11 เมษายน 2562). **สัมภาษณ์.** ประธานกลุ่มมัดหมี่โฮลโบราณ

ทอผ้าสี่ธรรมชาติ. บ้านนาตง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์

จังหวัดสุรินทร์